

Bogdan Krupski

Pośrednictwo Rosji w recepcji literatury polskiej w Bułgarii na początku XX wieku

---

Studia Rossica Posnaniensia 9, 79-85

1977

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

BOGDAN KRUPSKI
Poznań

POŚREDNICTWO ROSJI W RECEPCJI LITERATURY POLSKIEJ W BUŁGARII NA POCZĄTKU XX WIEKU

Przy rozpatrywaniu bułgarskiej popularności przedstawicieli literatury młodopolskiej zjawiskiem niezwykle istotnym i interesującym jest medium literackie Rosji. Pośrednictwo rosyjskiego środowiska literackiego, działającego na zasadzie przekaznika w procesie przyjmowania w Bułgarii twórczości reprezentantów Młodej Polski jest ważne, ponieważ zadecydowało równocześnie o kształcie, ramach, a także sile tej recepcji.

Na pośrednictwo Rosji złożyły się przede wszystkim trzy podstawowe elementy, określające ogólne granice zjawiska.

Pierwszym składnikiem był fakt tłumaczenia utworów polskich modernistów z języka rosyjskiego na język bułgarski, translacji z wydanych już w Rosji przekładów z języka polskiego. Bezpośrednie przekłady z języka polskiego na bułgarski należą w tym okresie do niezmiernej rzadkości. Fakt ten zadecydował jednocześnie o selekcji twórczości polskiego modernizmu — w Bułgarii pojawiły się utwory jedynie tych młodopolan, którzy zdobyli już sobie popularność w Rosji.

Drugim elementem było przyjmowanie przez bułgarskie środowisko literackie również rosyjskich opinii i opracowań krytyki literackiej, dotyczących utworów przedstawicieli Młodej Polski.

Trzeci wreszcie czynnik stanowiła świadomość bułgarskiego środowiska o zaistnieniu w tym wypadku literackiego medium Rosji i ustosunkowanie się do tego faktu.

Przy omawianiu pośrednictwa Rosji w recepcji literatury polskiej w Bułgarii na początku XX wieku można marginalnie podkreślić tradycyjne związki kulturowe rosyjsko-bułgarskie, nie stanowiące przedmiotu niniejszych rozważań. Związki te, oparte na takich politycznych przesłankach, jak rosyjskie tendencje panslawistyczne, Rosja jako przystań bułgarskich przywódców ruchów wolnościowych, umiejętność wmieszania sprawy bułgarskiej w kon-

fikt rosyjsko-turecki na Półwyspie Bałkańskim i wiele innych stworzyły niezwykle dogodny klimat wzajemnych powiązań historyczno-politycznych, umożliwiających zaistnienie literackiego medium Rosji.

Pośrednictwo rosyjskie spowodowało, że na początku XX wieku zaczęły pojawiać się coraz częściej w Bułgarii nazwiska autorów, którzy w Europie zdobyli sobie już sławę czołowych modernistów. Za wzorem rosyjskim stali się szczególnie popularni tacy, jak Verlaine, Mallarmé, Rimbaud, Maeterlinck, Wilde. Z europejską literaturą modernistyczną przenikającą poprzez Rosję dotarli do Bułgarii, również utwory przedstawicieli Młodej Polski.

Przejaw popularności polskich modernistów w Rosji, a później i w Bułgarii, stanowiła przede wszystkim twórczość Kazimierza Przerwy-Tetmajera i Stanisława Przybyszewskiego, która ze względu na swój zasięg oddziaływania urosła do rangi reprezentanta literatury polskiej przełomu XIX i XX wieku. Literatura młodopolska dotarła więc w dwóch podstawowych odmianach, uwarunkowanych osobowościami twórczymi obu pisarzy. Z jednej strony była to melancholijna, dekadenccka i bardzo ogólnomodernistyczna w wyrazie twórczość literacka Kazimierza Przerwy-Tetmajera, charakterystyczna dla poezji polskiej początków modernizmu. Z drugiej strony zaś — chronologicznie późniejsza, ale o znacznie szerszym i głębszym zakresie dotarcia na zewnątrz — twórczość Stanisława Przybyszewskiego i jej popularność przerodziła się w wielu krajach w tym okresie w prawdziwy fenomen literacki. Utwory te wyrażały bowiem dojrzały, dopracowany i przez swoje oryginalne i często szokujące przemyślenia niezwykle dla współczesnych atrakcyjny program literacki.

Rosyjska opinia literacka zainteresowała się najpierw twórczością Kazimierza Przerwy-Tetmajera, potem Stanisława Przybyszewskiego: „Twórczość Tetmajera znalazła za to swoich wielbicieli w środowisku modernistów rosyjskich, którzy zaliczyli ją do rzędu najwyższych osiągnięć literatury polskiej. Nastrojowa liryka Tetmajera wchodziła do rozmaitych antologii poetyckich; pojawiła się na łamach prasy rosyjskiej (...). Sławę polskiego modernizmu rozgłosiła nie poezja, lecz proza. Dzieje jej recepcji w tym kraju sprowadzają się właściwie do historii zawrotnej kariery Stanisława Przybyszewskiego...”¹.

Porównując daty pierwszych wydań niektórych utworów Stanisława Przybyszewskiego w Rosji i Bułgarii łatwo stwierdzić, iż znacznie wcześniej poznało je rosyjskie środowisko literackie, na przykład: *Dla szczęścia* drukowane w Bułgarii w roku 1910 — w Rosji ukazało się w roku 1904; *Złote runo* —

¹ Z. Barański, *Literatura polska w Rosji na przełomie XIX i XX wieku*, Wrocław 1962, s. 119, 121. Oprócz bogatej materiałowo pracy Z. Barańskiego, informacje o druku utworów Tetmajera i Przybyszewskiego w Rosji zawiera: М. Морщинер, *Художественная литература стран народной демократии в переводах на русский язык. Библиографический указатель. Польша (конец 18 в. — 1950 г.)*, Москва 1951, s. 68 - 72, 95 - 99.

w Bułgarii w roku 1908 i w Rosji 1902; *Goście* — 1909 i odpowiednio 1907². Analogiczną konfrontację przeprowadzić można w wypadku Kazimierza Przerwy-Tetmajera³. Tutaj również sięgnięto jedynie po te utwory, które przetłumaczone zostały na język rosyjski i zdobyły w tamtejszym środowisku rozgłos i uznanie. Charakterystyczne jest także to, iż prawie wszystkie bułgarskie wydania Tetmajera i Przybyszewskiego zaopatrzone są w uwagę informującą, że tłumaczenia tekstu dokonano z języka rosyjskiego.

Kazimierz Przerwa-Tetmajer w ojczyźnie Błoka, Briusowa i Bielego zdobył sławę literacką przede wszystkim swoją prozą, utrzymanymi w dekadencjnym nastroju nowelami i — w niewielkim stopniu — liryką. W Bułgarii — idąc za przykładem rosyjskim — nie zwrócono uwagi na poezję Tetmajera, która zdecydowała w sposób jednoznaczny o jego polskiej pozycji czołowego liryka pierwszego okresu Młodej Polski. Drukowano i oceniano pozytywnie *Otchłań* i *Triumf*, podczas gdy nieznaną był tradycyjnie zaliczany do najlepszych nowel polskich *Książę Piotr*. Nie przetłumaczone zostały także obrazki *Z wielkiego domu* — posiadające największą wartość z całej współczesnej prozy Kazimierza Przerwy-Tetmajera. Zawarty w nich niezwykle złośliwy i bezceremonialny atak na galicyjską arystokrację z braku znajomości polskich realiów nie mógł być atrakcyjny dla bułgarskiego czytelnika.

Popularne stały się także miniatury sceniczne wzorowane na Maeterlincku — fantazje dramatyczne *Sfinks* i *Wizja okrętu*. Na bułgarskie dzieje Tetmajera złożyła się również proza poetycka, szczególnie często drukowane fragmenty *Melancholii*.

Znacznie szerszym echem odbiło się w Bułgarii pisarstwo Stanisława Przybyszewskiego. Dość zawrotną karierę polskiego satanisty rozpoczęła jego twórczość dramatyczna, a także przemyślenia teoretyczne, dotyczące dramatu i teatru (*O dramacie i scenie*). Ukazujące się około roku 1907 pierwsze manifesty literackie bułgarskiego modernizmu wykorzystują również propozycje programowe Przybyszewskiego (np. Dimo Kiorczew — *Tygite ni*). Od roku

² Daty wydań innych utworów S. Przybyszewskiego w Bułgarii i w Rosji: *Androgyne* — w Bułgarii 1910, w Rosji 1908; *Śnieg* w 1908 — i 1903; *Epipsychidion* w 1909 — i 1905; *Nad morzem* w 1909 — i 1903; *Synowie ziemi* w 1907 — i 1904; *De profundis* w 1910 — i 1904; *Z psychologii jednostki twórczej. Chopin i Nietzsche* w 1911 — i 1909; *Szlakiem duszy polskiej* — 1902 — i 1919; *Mocny człowiek* w 1918 — i 1912; *Miasto śmierci, Ametysty* w 1918 — i 1905; *Na drogach duszy* w 1912 — i 1909; *O dramacie i scenie* w 1912 — i 1905; *Odwieczna baśń* w 1919 — i 1906; *Requiem aeternam* w 1921 — i 1906; *Matka* w 1909 — i 1904; *Aforyzmy i preludia* w 1921 — i 1902; *Cupio dissolvi* w 1910 — i 1905; *Synagoga szatana* w 1920 — i 1910; *Dzień sądu* w 1911 — i 1909; *Śluby* w 1906 — i 1905; *Homo sapiens* w 1910 — i 1902; *Dzień szatana* w 1911 — i 1906; *Poezje prozą* w 1910 i 1906.

³ Np.: *Widmo okrętu* — w Bułgarii ukazało się w roku 1919, a w Rosji w 1908; *Anioł śmierci* w 1928 — i 1910; *Sfinks* — 1919 — i 1908; *Melancholia* w 1905 — i 1902; *Szcześnie* w 1902 — i 1900; *Otchłań* w 1903 — i 1901; *Tryumf* w 1904 — i 1902; *Opowiadania tatrzańskie* w 1908 — i 1906; *Poezje prozą* w 1902 — i 1900.

1909 zaczyna docierać poprzez Rosję do Bułgarii twórczość prozatorska autora *Homo sapiens*.

Rosyjska droga polskiego modernizmu do Bułgarii jest również łatwo zauważalna w braku popularności w ojczyźnie Jaworowa innych przedstawicieli Młodej Polski. Nie dotarły ich utwory do Bułgarii, gdyż nie poznali ich także wcześniej Rosjanie: „Rosjanie nie znali twórczości Stanisława Witkiewicza, Stanisława Brzozowskiego, Tadeusza Micińskiego i wielu innych reprezentantów polskiej kultury literackiej na przełomie dwóch wieków”⁴.

O dużej roli medium Rosji świadczy choćby fakt, iż twórczość Micińskiego, przebywającego w Sofii w latach wojen bałkańskich 1912 - 1913, nie potrafiła znaleźć drogi na bułgarski rynek wydawniczy mimo osobistych kontaktów autora *Nietoty* z Penczo Sławejkowem i innymi przedstawicielami bułgarskiego życia literackiego.

Stanowi to jeszcze jeden niezbity dowód istnienia pośrednictwa literackiego Rosji, które przekazując młodopolskie utwory do Bułgarii dokonywało zarazem selekcji. Środowisko bułgarskie poza tę selekcję nie wyszło, nie sięgnęło po nieznane w Rosji teksty literackie innych przedstawicieli polskiego modernizmu.

Równocześnie z pierwszymi utworami Tetmajera i Przybyszewskiego pojawiają się pierwsze głosy krytyki bułgarskiej, podkreślające przede wszystkim, że stale wzrastająca ich popularność staje się powoli zjawiskiem literackim.

Pośrednictwo literackie Rosji nie ograniczyło się do przekazywania jedynie twórczości obu polskich modernistów. Środowisko bułgarskie sięgnęło także do wypowiedzi krytyków rosyjskich, tłumacząc je i drukując na łamach czasopism. Wykorzystano szkice Jewgenija Michajłowicza Zawilowskiego, piszącego pod pseudonimem Jewgenij Zagorski⁵. Jego szkice dotyczące twórczości Tetmajera zamieszczono prawie w całości, podkreślając szczególnie trafność uwag dotyczących indywidualizmu artystycznego Tetmajera, a także aprobując wypunktowany przez rosyjskiego krytyka protest przeciwko tradycyjnej, mieszczańskiej moralności. Nieco później ukazuje się tłumaczenie drugiego szkicu Zawilowskiego o Tetmajerze, poświęconego między innymi opowiadaniom tatrzańskim i liryce. Innym przykładem przejmowania opinii rosyjskich jest zamieszczenie artykułu kolejnego krytyka rosyjskiego Jasin-skiego, zaznaczającego w twórczości Tetmajera rolę silnej jednostki w społeczeństwie, zdolnej przełamać wszelkie ramy i granice i ukazać właściwą i prawdziwą wolność⁶.

⁴ Z. Barański, op. cit., s. 127 - 128.

⁵ Д. С., *Казимир Тетмайер*, по Е. Загорский, „Нова балканска трибуна” (I) 1909, nr 85, s. 1 - 5.

⁶ Ясинский, К. *Тетмайер*. Прев. от рус. К., „Реч” 1911, nr 1277, s. 2.

Również w wypadku Przybyszewskiego sądy krytyków bułgarskich podlegają wpływowi rosyjskich ocen polskiego satanisty, które wraz z jego twórczością docierają do Bułgarii. I tak na przykład w roku 1910 przetłumaczone z rosyjskiego zostają dwa opracowania: Kogana i Kartożinskiego⁷.

Bułgarskie środowisko literackie zdawało sobie doskonale sprawę z istniałego w okresie modernizmu literackiego pośrednictwa Rosji. Jordan Sliwopolski w obszernym artykule poświęconym Przybyszewskiemu podkreśla wyraźnie, że „burza, jaką w Rosji rozpętała twórczość Przybyszewskiego, przenika, jak to się zawsze dzieje, do Bułgarii”⁸. Sliwopolski ogranicza się tu jedynie do stwierdzenia faktu rosyjskiego pośrednictwa. Pojawił się jednak cały szereg wypowiedzi, przede wszystkim przeciwników modernizmu, krytykujących często w dość ostrej formie tłumaczenia z języka rosyjskiego i brak bezpośrednich przekładów z oryginału. Wykładnikiem tych poglądów mogą być uwagi Wasilewa: „Pojawiły się niezliczone tłumaczenia. I zauważcie: mimo istnienia oryginałów w języku angielskim, francuskim, niemieckim, polskim — przekłada się wszystko z rosyjskiego. Szczęśliwy i uczynny jest język rosyjski”⁹.

Niektórzy wypowiadający się, walcząc o wyższy poziom artystyczny przekładów, zdecydowanie atakowali retlanslację rosyjską. Argumentowano, że bierne wykorzystywanie tłumaczeń rosyjskich dokonywanych z innych literatur, nie zawsze dostarcza najcelniejszych dla piśmiennictwa europejskiego utworów.

Sytuacja w bułgarskim dramacie i prozie na początku XX wieku pociągała za sobą przyjęcie w Bułgarii modernizmu polskiego w takim kształcie, w jakim dotarł on do Rosji. Twórczość prozatorska Tetmajera, dramaturgiczna i prozatorska Przybyszewskiego stanowiły doskonały wzorzec dla poszukującej bułgarskiej prozy i dramaturgii. Była ona niewątpliwie zróżnicowana i wykazywała często analogiczne dążenia, jakie istniały w dramaturgii powszechnej tego czasu. Nie miała wybitnych osiągnięć, ale reagowała szybko na wszelkie zmiany zachodzące w literaturach europejskich i szybko nadrabiała opóźnienia — znacznie szybciej od prozy, kontynuującej tradycyjny realizm, a jedynie w twórczości autorów trzecio- i czwartorzędnych zawierającej elementy nowej sztuki. Dlatego też liryka Tetmajera stając wobec silnej konkurencji znakomitej poezji modernistycznej francuskiej i rosyjskiej, nie mogła odegrać na

⁷ П. С. Коган, *Станислав Пишишевски (критически очерк)*. Прев. от рус. Орфеусе [И. Т. Карановски], „Съвременна мисъл” (I) 1910, т. 5, с. 341 - 345; О. Норвежки [О. М. Картужински], *Станислав Пишишевски (литературен етод)*. Прев. от рус. Ст. П. В[асилев], „Реч” (4) 1910, nr 1087, s. 1 - 2.

⁸ Пилигрим [Й. Сливополски], *Станислав Пишишевски*, „Теменуга” (I) 1909, nr 5, s. 12.

⁹ Ст. П. В[асилев], *Книжовно наводнение*, „Реч” (4) 1911, nr 1227, s. 1. (Тлум. моје — В. К.).

gruncie bułgarskim roli inspirującej. Środowisko literackie Rosji, występujące z pozycji prezentatora i selekcjonera twórczości młodopolskiej, zaproponowało utworami Tetmajera i Przybyszewskiego właśnie to, co mogło być najbardziej atrakcyjne dla odbiorców bułgarskich. Postać polskiego modernizmu zaoferowana niejako przez pośrednictwo rosyjskie w zupełności odpowiadała aktualnej sytuacji bułgarskiej, stanowiąc dobre uzupełnienie rodzimych braków.

Ograniczenie się jedynie do wyboru rosyjskiego spowodowała także rola, jaką odegrała twórczość Tetmajera i Przybyszewskiego w Bułgarii. Na zasadzie reprezentowania obcej, występującej w postaci licznych w tym okresie przekładów z innych literatur europejskich, zawierających tendencje nowej sztuki, twórczość ta stała się czynnikiem wzmacniającym. Specyficznie recypowana zamknęła się przede wszystkim w synergicznym, utwierdzającym i podtrzymującym oddziaływaniu. W złożonym układzie obcych elementów, utwory Tetmajera i Przybyszewskiego stały się jednostką demonstrującą najlepiej z całości polskiej literatury modernistycznej ogólne założenia nowatorstwa artystycznego, dążności dość powszechne i podstawowe — i dlatego łatwe do przyjęcia i przeszczepienia.

Wystąpienie literackiego medium Rosji w procesie recepcji literatury polskiego modernizmu w Bułgarii, a także swoisty kształt bułgarskiego modernizmu zadecydowały o tym, że nie dotarły tu w początkach XX wieku te utwory, które przetrwały próbę czasu i pozostały do dziś trwałym wkładem twórczości młodopolskiej w rozwój polskiej literatury.

БОГДАН КРУПСКИ

ВОСПРИЯТИЕ ПОЛЬСКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ В БОЛГАРИИ НАЧАЛА XX В. ПРИ ПОСРЕДСТВЕ РОССИИ

Резюме

В изучении специфики популярности в Болгарии представителей польской модернистской литературы — Тетмайера и Пшибышевского — весьма интересной является роль русской литературы. Посредство русской литературной среды, действующей по принципу датчика в процессе восприятия в Болгарии польского модернизма является важным потому, что предопределило оно форму, пределы и усиленность этого восприятия.

Первой особенностью этого посредства надо считать факт перевода польских произведений с русского языка на болгарский язык, произведений уже переведенных с польского языка и изданных в России. Второй особенностью надо считать восприятие болгарской литературной средой также оценок и исследований русской литературной критики, касающихся Молодой Польши. Третьей особенностью является полное осознание болгарской средой существования литературного посредства и ее определенное отношение к этому факту.

THE MEDIATION OF RUSSIA IN THE RECEPTION OF POLISH LITERATURE
IN BULGARIA IN THE BEGINNING OF THE 20th CENTURY

by

BOGDAN KRUPSKI

Summary

In the investigation of the popularity of the representatives of the Young Poland — Tetmajer and Przybyszewski in Bulgaria — an extremely significant and interesting is the literary mediation of Russia. The mediation of the Russian literary environment, acting as the transmitter in the process of reception of Polish works of modernism in Bulgaria is important since it decided at the same time on the shape, framework and the intensity of this reception.

The first component of Russian mediation was the fact of translation of Polish works from the Russian language into the Bulgarian language of the works published previously in Russia in the translations from Polish. The other element was the adoption by the Bulgarian literary circles also of Russian opinions and studies of the literary criticism concerning the works of the representatives of the Young Poland. The third factor was the awareness of the Bulgarian environment of the existence of literary medium of Russia and the attitude towards it.